

До спеціалізованої вченої ради Д 64.051.01

Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна,
м. Харків, вул. Мироносицька, 1, ауд.2-14

В І Д Г У К

офіційного опонента на дисертацію

МИКОЛЕНКО ОЛЕНИ ПЕТРІВНИ

**«ІНСТИТУЦІЙНА АДАПТАЦІЯ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ ДО
ПРОЦЕСІВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ»,**

**подану на здобуття наукового ступеню кандидата економічних
наук за спеціальністю 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної
думки**

Актуальність теми дослідження. Активна інтеграція України у глобальний економічний простір зумовлює постійне посилення впливу екзогенних чинників як на національну систему господарювання в цілому, так і на її інституціональну складову зокрема. Їх тиск лише зростає на фоні незавершеності посттрансформаційних перетворень. Невідворотнім результатом стає реакція інституціональної системи на зовнішні виклики, пристосування, адаптація до обставин, що змінюються. Вона може мати як стихійний, спонтанний, некерований характер, так і бути результатом цілеспрямованої політики, заснованої на науковому обґрунтуванні та прогнозуванні діяльності відповідних структур державної влади, мікроекономічних суб'єктів господарювання. Успіх цієї діяльності у вирішальній мірі залежить від розуміння ними суті, механізму процесів, що відбуваються. Відповідно зростає значимість і затребуваність теоретичних напрацювань у сфері дослідження процесів інституціональної адаптації систем господарювання до швидких змін в глобальному економічному середовищі. Саме цим питанням і присвячено дослідження здобувача, що й зумовлює його актуальність.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідницьких робіт кафедри економіки підприємства Харківського

гуманітарного університету «Народна українська академія»: «Інституціональне забезпечення національної конкурентоспроможності в умовах відкритої економіки» (№ ДР – 0107U004031), «Підприємство як суб'єкт інноваційного розвитку економіки» (№ ДР – 0107U001168). В їх межах здобувачем розкрито особливості інституціональної адаптації перехідних систем до процесів глобалізації та визначено передумови адаптації інституціональної системи України до інтеграції в єдиний європейський економічний простір (с. 5).

Відповідність автореферату змісту дисертації та рівень викладення матеріалу. Аналіз змісту автореферату та дисертації підтверджує ідентичність структури, логіки викладання матеріалу, відповідність основних положень та висновків за розділами. Структура та зміст автореферату відповідає вимогам нормативних документів та дозволяє скласти уявлення про дисертаційну роботу.

Оцінка тексту та оформлення. Дисертація загальним обсягом 264 сторінки складається зі вступу (8 с), першого (53 с.), другого (59 с.) і третього (61 с.) розділів, висновків (4 с.), додатків (45 с.), списку використаних джерел (27 с., 286 першоджерел). Матеріал вдало структурований за змістом і збалансований за обсягами окремих частин. Велика кількість (А – О) і обсяг (10 рисунків на 10 стор., 16 таблиць на 35 стор.) додатків пояснюється наявністю значного статистичного матеріалу, зібраного здобувачем в процесі дослідження різних складових адаптації інститутів економічних систем, який має наукове і практичне значення, гармонійно доповнює матеріал основної частини, слугує обґрунтуванню отриманих висновків та пропозицій.

Мета дослідження відповідає темі дисертаційної роботи, зміст поставлених здобувачем наукових завдань структурно і логічно узгоджено, вони достатньо повно розкривають тему дисертації. Матеріал викладено чіткою й грамотною науковою мовою. Стиль дисертації логічний, узагальнений, об'єктивний, має переконливий характер. Наукові положення дисертації сформульовані коректно, розкрито їх наукове та практичне значення, ступінь новизни.

Повнота викладення в опублікованих працях науково-практичних висновків і пропозицій, розроблених у дисертаційній роботі ґрунтується на 19 наукових публікаціях загальним обсягом 7,63 друк. арк., з яких особисто

автору належить 6,26 друк. арк. У тому числі в наукових фахових виданнях опубліковано 12 праць, загальним обсягом 5,21 друк. арк., серед них 2 статті у виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз. На зазначені наукові праці є посилання у дисертації.

Оцінка змісту дисертації. Дисертацію побудовано на базі наукової логіки сходження від абстрактного до конкретного. Розкриття в першому розділі теоретико-методологічних засад дослідження механізму інституційної адаптації економічних систем формує наукове підґрунтя переходу в другому розділі до висвітлення особливостей функціонування та адаптації соціально-економічних інститутів до процесів глобалізації й до конкретизації особливостей інституціональної адаптації економіки України до процесів глобалізації у третьому розділі. Здобувач послідовно йде від дослідження ролі економічних інститутів у функціонуванні та розвитку систем господарювання, інституційних змін як ключового елементу процесів адаптації, до вивчення місця та ролі інститутів у інтеграції систем господарювання в глобальну економіку, акцентуючи при цьому увагу на діалектиці взаємодії держави і наднаціональних структур. Отримані результати слугують основою розуміння специфіки протікання інституціональних трансформацій в умовах відкритості економіки України до зовнішніх впливів та визначення перепон і перспектив участі національної економіки в інтеграційних процесах. Зміст роботи відповідає поставленій меті, а наукові положення, висновки та рекомендації є теоретично обґрунтованими та засвідчуються результатами аналізу літературних джерел, наукової й фактичної інформації.

Достовірність та обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Достовірність та наукова обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій підтверджується:

- використанням в процесі дослідження фундаментальних напрацювань сучасної інституціональної теорії (с. 13-15, 29, 42, 45, 53, 111);

- комплексністю застосування засадничих принципів економічної теорії, використанням загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання (с. 6-7), методологічних прийомів та інструментів дослідження (с. 30- 32, 178-180);

- репрезентативністю інформаційної бази (правові та нормативні документи, наукові монографії та статті, статистичні данні Держкомстату, міжнародних організацій, результати власних досліджень, матеріали Інтернет) (с.7, 192-219);

- апробацією отриманих результатів на науково-практичних конференціях (участь у десяти міжнародних, всеукраїнських і міжвузівських науково-практичних конференціях, симпозіумі) (с. 8-9).

Наукова новизна результатів, отриманих особисто здобувачем, окреслена сформульованими метою та завданнями дослідження, яких дисертанту вдалось досягти спираючись на застосування інструментарію економічної методології пізнання, що дозволило комплексно науково-теоретично висвітити зміст, засоби та механізми адаптації інституціональних систем до процесів глобалізації й визначити специфіку протікання цих процесів в Україні в умовах трансформаційних перетворень. До найвагоміших результатів дослідження можна віднести наступні:

- вперше на основі структурування інституційного устрою господарської системи запропоновано теоретичну модель її інституційної адаптації до нестабільного середовища шляхом попереджувальних змін інститутів, здатних забезпечити узгодженість реакцій економічних суб'єктів на порушення рівноваги (с. 55);

- заслуговують на увагу запропоновані здобувачем удосконалення уявлень відносно чинників, що можуть бути використані у якості інструментів забезпечення динамічної стабільності господарської системи в умовах посилення глобальної конкуренції і розгортання тенденцій постіндустріального розвитку економіки (с. 69-70) й щодо типологізації національних економічних систем за критерієм адаптації до глобалізаційних процесів (с. 115). Елементи наукової новизни містяться у запропонованій здобувачем характеристиці суперечностей, що виникають в процесі взаємодії держави та наднаціональних інститутів в результаті поглиблення неоднорідності глобального соціально-економічного простору (с. 91-92);

- до наукових здобутків дисертанта варто також віднести подальший розвиток концепції поетапної інституційної адаптації до процесів глобалізації економік постсоціалістичних країн шляхом поглиблення розуміння відмінностей змісту та ролі інституційних трансформацій на

різних етапах інституціоналізації економічної системи (с. 143-144) й поглиблення теоретичного уявлення щодо інструментів та механізмів подолання інституційних деформацій та адаптації економіки України до глобальних інтеграційних процесів (с. 170).

Значення одержаних результатів для науки й практики. Теоретичне та практичне значення отриманих результатів зумовлене новизною розроблених у дисертації теоретичних та практичних положень. У процесі роботи над темою дисертантом опрацьовано та узагальнено значний обсяг наукової літератури, що стосується різних аспектів проблеми забезпечення інституціональної адаптації соціально-економічних систем. Зокрема розкрито потенційні можливості використання з цією метою таких сучасних форм організації підприємницької діяльності, як горизонтальна та вертикальна інтеграція, формування мережевих, кластерних структур, їх комбінація (с. 69, 72, 77). Досліджено проблеми і можливості використання різноманітних інструментів забезпечення взаємодії державних та наднаціональних органів управління (с. 88). Отримані теоретичні результати можуть стати підґрунтям розробки та впровадження державної політики інституціональних трансформацій в різних сферах суспільного відтворення.

Практичне значення мають розроблені здобувачем на підставі глибокого аналізу процесів інституціональних змін в українській економіці та запропоновані рекомендації щодо вдосконалення умов інституціональної адаптації національної економіки (с. 185, 186).

Рекомендації щодо можливого використання отриманих результатів. Практичні висновки і рекомендації, сформульовані в дисертації, можуть знайти застосування в процесі розробки заходів державної політики реформування національної економіки, зокрема з сфері адаптації запозичуваних інституціональних форм, вдосконалення вітчизняного законодавства, у практичній діяльності органів державної влади і управління, роботі підприємств різних галузей економіки, в наукових дослідженнях, присвячених проблемам поглиблення теоретичного аналізу інституціональних перетворень національної економічної системи, навчальному процесі.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. Оцінюючи дисертаційне дослідження в цілому позитивно, варто вказати на

певні дискусійні положення та зробити деякі зауваження.

1. Здобувач цілком виправдано у якості теоретичного підґрунтя дослідження обрав наукові досягнення інституціоналізму та еволюційної економічної теорії. Разом із тим, вважаємо, що глибина теоретичного аналізу та наукова цінність роботи лише виграли б у випадку більш активної орієнтації на міждисциплінарний контекст дослідження, врахування або критичної оцінки досягнень таких напрямків вивчення еволюційної адаптації соціальних систем як соціо-біологічний натуралізм (редукціонізм), соціальний дарвінізм, адаптивний функціоналізм, теорія ігор.

2. Заслуговує на увагу звернення здобувача до використання в процесі дослідження теоретичних засад інституціональної адаптації напрацьованих вчених, що вивчають закономірності синергетичної взаємодії елементів складних систем (с. 42-44, 50). Безумовно процеси інституціональної адаптації пов'язані з коливаннями внутрішньої рівноваги економічних систем, їх біфуркаційними змінами, впливом атракторів на ці процеси. Разом із тим здобувач зводить емерджентність, як елемент адаптаційних процесів до взаємозумовленості та взаємовизначеності всіх елементів і підсистем (с. 44). Поза увагою лишається така важлива якість емерджентності як «системний ефект», формування нових, особливих якостей системи, що невластиві жодному з її елементів. А ця складова інституціональної адаптації заслуговує на нашу думку особливої уваги. Адже в даному випадку мова йде не просто про пристосування системи до нових обставин, а про виникнення у неї нових властивостей як реакції на зміни зовнішнього середовища.

3. Цілком виправданою виглядає увага, приділена здобувачем культурним, зокрема ціннісним засадам формування інституціональних систем, а отже їх впливу на протікання процесів інституціональної адаптації (с. 13, 45, 47-49). Разом із тим, вважаємо, що деякі твердження виглядають суперечливими. По-перше, вато було б пояснити чому «трансформації цінностей...», що дозволяють знизити розходження в спрямуванні змін, несуть у собі максимальну невизначеність для розвитку усєї господарчої системи. ...При цьому ціннісно-інституціональний консерватизм на противагу тенденціям глобалізації також привносить більшу невизначеність майбутньої динаміки» (с. 47). Принаймні на перший погляд здається що саме «тенденції глобалізації», а не «ціннісно-інституціональний консерватизм» є джерелом

невизначеності. По-друге, можна погодитися зі здобувачем у тому, що консерватизм ціннісно-інституціональної системи в умовах формування елементів постіндустріального типу суспільства, інтенсифікації міжнародної взаємодії створює підстави, що спонукають до відчуження суб'єктів господарювання від їх ціннісних установок (с. 48). Разом із тим викликає заперечення твердження здобувача про те, що в цих умовах зростають можливості обрання ціннісних установок і мотивів діяльності. Варто зазначити, що як цінності, так і мотиви не обираються, а формуються. Відповідно більш доречним виглядало б твердження, що в умовах глобалізації і зростання відкритості економік збільшуються можливості трансформаційної адаптації ціннісних систем, а звідси і мотивації у відповідь на зміни в середовищі господарювання. Вважаємо, що наукова та практична цінність результатів дослідження лише зростає у разі, коли здобувач простежив як саме специфіка національної культури впливає на процеси трансформації економічної системи та як можна її використати для поліпшення інституціональної адаптації.

4. Відправним моментом дослідження процесів інституціональної адаптації стали систематизація та структурування здобувачем інституціональної ієрархії економічних систем. Основними їх складовими визначено глобальний, національний та корпоративний рівні. У якості додаткового специфічного елементу визнано базові інститути (с. 15). Простежуються особливості інституціональної адаптації на окремих рівнях. Цілком логічним завершенням виглядало б узагальнення цієї специфіки. Таке узагальнення набуває особливого значення в контексті вибудовування логіки інституціональних трансформацій та адаптації економічної системи. Адже взаємозалежність, комплементарність інститутів зумовлює необхідність визначення послідовності їх трансформації, адаптації як елементів цілісної системи.

5. В контексті теми дослідження заслуговує на увагу звернення здобувача до теоретичних напрацювань світсистемного аналізу, зокрема відносно визначення особливостей адаптації до швидкого розвитку і розповсюдження технологій країн ядра, протопериферії (зони приєднання) та периферії (зони від'єднання) світ системи (с. 112). Разом із тим вважаємо, що дещо спрощує ситуацію і вимагає більш детального аналізу наступне

твердження «Для країн Півдня, що розвиваються, трансфер технологій із розвинених країн Півночі вимагає значних транзакційних витрат. Навпаки, технологічний імпорт з розвинутих країн Півдня пов'язаний з позитивними мультиплікаційними ефектами у вигляді швидкого і більш дешевого доступу до інформації, засвоєння нових технологій і організації виробництва, генерації нових робочих місць» (с. 112).

6. В контексті визначення загальнотеоретичних засад дослідження процесів інституціональної адаптації здобувач слушно ставить наголос на загрозах для функціонування економічних систем, що несе нищення сформованої структури системоутворюючих інститутів. У якості позитивного прикладу помірних адаптаційних змін наводяться інституціональні реформи у Японії другої половини ХІХ століття (с. 23-24). Однак певне заперечення викликає твердження дисертанта про те, що в результаті реформ «імператор залишався ключовою фігурою і носієм політичної влади, що не призвело до знищення стійких зв'язків системи, а їх видозміни та еволюції» (с. 24). Варто зазначити, що і до і після реформ реальна влада імператора Японії лишалась досить обмеженою. Збереження цього інституту швидше розглядалося саме як інструмент адаптації інституціональних інновацій, їх своєрідного «освячення» через поєднання, приєднання до національної культурної традиції, символом якої і став імператор.

Однак зазначені зауваження не можуть вплинути на загальну позитивну оцінку наукового рівня дисертаційного дослідження. Робота містить важливі узагальнення накопиченого наукового матеріалу, виконана на достатньому теоретичному рівні та є внеском у наукову розробку завдання теоретико-методологічного відображення закономірностей інституційної адаптації економічних систем до змін середовища господарювання, які відбуваються в результаті впливу процесів глобалізації, що є важливою складовою формування зваженої науково обґрунтованої політики інституціональних трансформацій у пост перехідній економіці України.

Загальний висновок. Дисертаційна робота Миколенко О. П. є самостійною, логічно побудованою, завершеною працею, в якій отримано нові науково-обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують актуальне науково-практичне завдання подальшого розвитку теорії адаптації

економічних систем до процесів глобалізації на засадах сучасного інституціоналізму та еволюційної економічної теорії та розробки методичних положень і практичних рекомендацій щодо вдосконалення функціонування інституціональних засад пост трансформаційних економічних систем. Текст дисертації та автореферат оформлено відповідно до вимог нормативних документів. Основний зміст роботи повно відображено в опублікованих наукових працях, у тому числі наукових фахових виданнях. Автореферат відповідає змісту дисертації. Висловлені у даному відгуку зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації.

Вищевикладене дає підстави стверджувати, що дисертаційна робота Миколенко О. П. “Інституційна адаптація економічних систем до процесів глобалізації” є самостійним, завершеним науковим дослідженням, що містить теоретичні положення та науково обґрунтовані результати, які розв’язують актуальне і важливе завдання. Дисертація характеризується новизною отриманих результатів і висновків, має теоретичне і практичне значення, відповідає вимогам “Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника”, а її автор, Миколенко Олена Петрівна, заслуговує на присвоєння наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки.

Офіційний опонент:

професор кафедри міжнародної економіки
та менеджменту зовнішньоекономічної діяльності
Харківського національного економічного
університету імені Семена Кузнеця,
доктор економічних наук, професор,

В. В. Липов